

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI AUDİTORLAR PALATASI

KƏND TƏSƏRRÜFATI KOOPERATİVLƏRİNDƏ AUDİTİN APARILMASINA DAİR TƏLİMAT

(Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası Şurasının 2017-ci il 30 iyun tarixli
288/3 nömrəli qərarı ilə bəyənilmişdir)

Vahid NOVRUZOV - Auditorlar Palatasının sədri, iqtisad elmləri doktoru, professor

Fəxrəddin İSMAYILOV - Sədrin müavini

Qəşəm BAYRAMOV - Aparatın rəhbəri

Nəcəf TALİBOV - Sədrin elmi-metodik məsələlər üzrə müşaviri

Bakı – 2017

KƏND TƏSƏRRÜFATI KOOPERATİVLƏRİNDƏ AUDİTİN APARILMASINA DAİR TƏLİMAT

Mündəricat

1. Ümumi müddəalar
2. Kənd təsərrüfatı ilə bağlı anlayışlar
3. Kooperativlər və onların üstünlükləri
4. Kooperativlərdə nəzarətin zəruriliyi
5. Kooperativlərdə auditin zəruriliyi
6. Kooperativlərin auditinin əhəmiyyəti
7. Kənd təsərrüfatı kooperativlərində mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları
8. Kənd təsərrüfatı kooperativlərində auditin aparılmasının xüsusiyyətləri

1. Ümumi müddəalar

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsində yardımçı təsərrüfatların, kəndli-fermer təsərrüfatlarının aqrar kooperativlərdə birləşdirilməsinin və bu kooperativlər vasitəsilə kənd təsərrüfat məhsullarının ticarət şəbəkələrinə çıxarılmasının böyük əhəmiyyəti vardır. Bu eyni zamanda kənd təsərrüfatında məhsulların istehlakçılara vaxtında çatırılmasının, nəqliyyat-daşıma infraqururlarının, xüsusilə maliyyə və statistika hesabatlılığı sistemlərinin tam, dolğun və şəffaf formada təşkilinə rəvac verir.

2016-cı il 18 iyul tarixli «Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu bu baxımdan müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, həmin qanunda kooperativlərdə şəffaflığın artırılmasına xidmət edə biləcək bir sıra müddəalar əks olunmuş, onların tətbiqinin hüquqi əsasları göstərilmiş, «kooperativlərə və kənd sakinlərinə göstərilən maliyyə-kredit xidmətlərinin genişləndirilməsi» kənd təsərrüfatı kooperasiyasının inkişafına dövlət dəstəyinin əsas istiqamətlərindən biri kimi təsbit olunmuşdur (Maddə 13, bənd 13.1.7). Eyni zamanda bu sahədə müstəqil auditə xüsusi əhəmiyyət verilmiş, Qanunun 5-ci maddəsinin 4-cü bəndində nəzərdə tutulmuşdur ki: «Kooperativlərin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini tənzimləmək, kooperativ üzvlərinin maraqlarına zidd olan, kooperativin fəaliyyətini pisləşdirən və ya onun iflasına səbəb olacaq nöqsanların aradan qaldırılması və kooperativin idarə edilməsinin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə kooperativdə «Auditor xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq audit yoxlaması həyata keçirilir».

«Kənd təsərrüfatı kooperasiyası sahəsində dövlətin vəzifələri» adlı 11-ci maddədə digər istiqamətlərlə bərabər «11.0.8. kooperativlər və onların üzvləri arasında müqavilələrin bağlanması və icrası qaydalarına və kooperativlərvə uçot və hesabatın aparılmasına dair metodiki tövsiyələr, müqavilələrin və müxtəlif növ kooperativlərin nizamnamələrinin nümunəvi formalarına və kənd təsərrüfatı kooperasiyası sahəsində başqa məsələlərə dair tövsiyə xarakterli sənədlər hazırlamaq;» da dövlətin vəzifələri sırasına aid edilmişdir.

Qanunun yaratdığı öhdəliklər kooperativlərin maliyyə hesabatlarının şəffaflığının təmin edilməsinin əsas təminatçılarından olan müstəqil auditin kənd təsərrüfatı kooperasiyasında tətbiqinin metodiki bazasını yaradılmasını zəruri etmişdir.

2. Kənd təsərrüfatı ilə bağlı anlayışlar

Bu təlimatda istifadə edilmiş əsas anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

Kənd təsərrüfatı fəaliyyəti bioloji aktivlərin satışı, kənd təsərrüfatı məhsulları və ya əlavə bioloji aktivə bioloji transformasiyasının müəssisə tərəfindən idarə edilməsi deməkdir.

Kənd təsərrüfatı məhsulu müəssisənin bioloji aktivlərindən yığılmış məhsuldur.

Bioloji aktiv canlı heyvan və ya bitkidir.

Bioloji transformasiyaya bioloji aktivlərdə keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliklərinə səbəb olan yetişmə, cinsin korlanması, istehsal və törəmə prosesləri daxildir.

Bioloji aktivlər qrupu canlı heyvan və bitkilərin cəmidir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının yığılımı bioloji aktivdən və ya bioloji aktivin ömrü prosesinin kəsilməsindən alınan maddədir.

Təlimatda istifadə edilən digər anlayışlar Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində, "Auditor xidməti haqqında" və "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunlarında verildiyi mənaları daşıyır.

3. Kooperativlər və onların üstünlükləri

«Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda kənd təsərrüfatı kooperativi– kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının birgə fəaliyyət göstərmək üçün üzvlüyə əsaslanan könüllü birliyi olub, iştirakçılarının maddi və sosial tələbatlarının onun üzvlərinin əmlak pay haqlarının birləşdirilməsi yolu ilə ödənilməsi məqsədi ilə yaradılan hüquqi şəxs kimi təsbit olunmuşdur (Maddə 1, bənd 1.1.2)

Dünya təcrübəsi göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının kooperativlər formasında təşkilinin aşağıdakı üstünlükləri vardır:

1. kooperativlərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı aşağı risk səviyyəsinə malikdir;

2. daha mütərəqqi nəqliyyat-daşıma infrastrukturunun təşkilinə imkan verir;

3. bazar iqtisadiyyatına daha çox uyğunlaşmışdır;

4. kəskin qiymət dəyişmələrinin mənfi təsirinə daha az məruz qalır;

5. iri investisiyalar üçün cəlbedicidir;

6. səciyyəvi maliyyə alətlərinin (lizinq və s.) tətbiqi üçün əlverişlidir;

7. şəffaf maliyyə hesabatlılığının təşkilinə imkan verir.

4. Kooperativlərdə nəzarətin zəruriliyi

Kooperativlərdə nəzarətin zəruriliyi aşağıdakı amillərdən irəli gəlir:

• kənar təsirlərdən;

• daxili təsirlərdən.

Kənar təsirlərə aiddir:

- təbii-iqlim amilləri;

- resurslardan asılılıq;

- istehsalat -texniki potensialın mövcudluğu;

- bazar iqtisadiyyatı şəraitinə müvafiq olan idarəetmə vərdişlərinin aşağı olması.

Daxili təsirlərə aiddir:

- xərclərin səmərəli idarəetməsi sisteminin olmaması;;

- uçot və hesabatlılığın aşağı səviyyədə olması;

- zəif təsərrüfatdaxili nəzarət sistemi.

Belə vəziyyətdə müasir tələblərə cavab verməyə qadir olan idarəetmə və nəzarət metod və formalarının tətbiqinə obyektiv zərurət yaranır. Bu, kənd təsərrüfatında mühasibat uçotu ilə əlaqəsi olan bütün sahələrə - statistika, vergi və müstəqil auditə də aiddir.

Kənd təsərrüfatı kooperativlərində idarəetmə ilə bağlı əsaslandırılmış qərarların qəbul edilməsinə imkan verən dürüst məlumatların əldə edilməsi, yalnız müasir nəzarət sisteminin formalaşdırılması, o cümlədən müstəqil audit vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Kooperasiyanın mühüm bir əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o iqtisadiyyatda müşahidə olunması çətin olan bütün bir sektorda şəffaflığı təmin edə bilər. Buna ilk növbədə yardımçı və kəndli-fermer təsərrüfatlarında istehsal olunan və pərakəndə, xırda topdan satılan məhsulların həcmi, qeyri-formal məşğulluq, daşınan və daşınmaz əmlakdan, təbii resurslardan (sudan və s.), xammal və ehtiyatlardan (kübrə, kimyəvi preparatlar, toxum, ehtiyat hissələri və s.) istifadə aiddir. Nəzarətin düzgün təşkili bir tərəfdən sahibkarlar üçün idarəetmə məqsədlərilə məlumatların əldə olunmasına şərait yaradır, digər tərəfdən isə dövlət üçün planlaşdırma, yardımçı ehtiyatlarla təminat, idxalı əvəz edilməsi ilə bağlı uzunmüddətli strategiyanın hazırlanması, ərzaq təhlükəsizliyi, əhəlinin məşğulluğu, sosial yönlü tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində zəruri olan məlumatların əlşatanlığını təmin edə bilər.

5. Kooperativlərdə auditin zəruriliyi

Kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinin Azərbaycan iqtisadiyyatının prioritet sahələrindən biri olduğunu nəzərə alsaq, kooperativlərdə məcburi auditin tətbiqinin aktuallığı ön plana gəlir.

«Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulduğu kimi, kooperativlərdə «Auditor xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq audit yoxlaması həyata keçirilməlidir.

Kooperativlərdə auditin aparılmasını aşağıdakılar zəruri edir:

1. Qanunvericiliyin tələblərinin yerinə yetirilməsi;
2. Rəhbərlik və mülkiyyətçi tərəfindən idarəetmə ilə bağlı əsaslandırılmış qərarların qəbul edilməsinə imkan verən dürüst məlumatların əldə edilməsi;
3. Maliyyə hesabatı istifadəçiləri (Dövlət, üvafiq icra hakimiyyəti orqanları, bank, sığorta və s. təşkilatlar) tərəfindən dürüst məlumatların əldə edilməsi;
4. Audit zamanı aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədləri .
5. Kooperativ üzvlərinin kooperativin maliyyə vəziyyəti, maliyyə nəticələri və gözlənilən dividendlər barədə məlumatlandırılması.

6. Kooperativlərin auditinin əhəmiyyəti

Kooperativlərdə auditin əhəmiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir:

- kooperativin fəaliyyətinin şəffaflığını yüksəldir;
- biznes tərəfdaşlarının kooperativlərə etimadını artırır;
- bütün maraqlı tərəfləri etibarlı uçot və hesabat məlumatları ilə təmin etməklə qərar qəbul etmə proseslərini optimallaşdırır;

- neqativ hallara qarşı qabaqlayıcı tədbirlər sistemi təşkil etməyə şərait yaradır.

7. Kənd təsərrüfatı kooperativlərində mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları

Kənd təsərrüfatı kooperativlərinin auditi zamanı, auditor kooperativlərin mühasibat uçotunun və maliyyə hesabatlarının Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2009-cu il “13” yanvar tarixli İ-04 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş “Kənd təsərrüfatı üzrə” kommersiya təşkilatları üçün 28 №-li milli mühasibat uçotu standartı"na müvafiqliyinə əminlik əldə etməlidir. Bu Standart “Kənd təsərrüfatı” adlı 41 №-li Muhasibat Ucotunun Beynəlxalq Standartına əsaslanmışdır.

Standartın məqsədi kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə bağlı ucot qaydalarının və açıqlamaların müəyyən edilməsidir.

Bu Standart aşağıdakılara tətbiq olunur:

- (a) bioloji aktivlər;
- (b) məhsul yığımı anında kənd təsərrüfatı məhsulları; və
- (c) hokumət subsidiyaları.

Bu Standart tətbiq olunmur:

(a) kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə əlaqəli torpağa (bax. “*Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə*” 7 №-li və “*Daşınmaz əmlaka investisiyalar üzrə*” 27 №-li Milli Muhasibat Ucotu Standartları); və

(b) kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə əlaqəli qeyri-maddi aktivlərə (bax: “*Qeyri-maddi aktivlər üzrə*” 12 №-li Milli Muhasibat Ucotu Standartı).

Bu Standart yalnız məhsul yığımı anında müəssisənin bioloji aktivinin yetişdirdiyi kənd təsərrüfatı məhsuluna şamil edilir. Bundan sonra, “*Ehtiyatlar üzrə*” 8 №-li Milli Muhasibat Ucotu Standartı və ya digər tətbiq oluna biləcək standart tətbiq olunur.

Nəticə etibarı ilə, bu Standart məhsul yığımından sonra kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı ilə məşğul olmur.

Kənd təsərrüfatı fəaliyyəti müxtəlif fəaliyyət növlərini əhatə edir; məsələn, mal-qara və meşə yetişdirilməsi, illik və ya çoxillik məhsul yetişdirilməsi, meyvə bağları və plantasiyalar, gülçülük və su təsərrüfatı (balıq vətəgələri də daxil olmaqla). Müəyyən ümumi xüsusiyyətlər bu müxtəliflilik icində mövcuddur:

(a) Dəyişə bilmə qabiliyyəti. Canlı heyvan və bitkilər bioloji transformasiyaya uğrayırlar;

(b) Dəyişikliyin idarə edilməsi. Rəhbərlik prosesinin baş tutması üçün şərtləri artırmaq və ya ən azı sabitləşdirməklə bioloji transformasiyaya yardımçı olur (məsələn, qida səviyyəsi, rütubət, temperatur, məhsuldarlıq və işıq). Belə idarəetmə kənd təsərrüfatı fəaliyyətini digər fəaliyyət növlərindən fərqləndirir. Məsələn, idarəolunmayan mənbələrdən məhsul yığmaq (beləki, okeandan balıq ovlama və meşələrin qırılması) kənd təsərrüfatı fəaliyyəti deyildir; və

(c) Dəyişikliyin ölçülməsi. Bioloji transformasiyanın gətirdiyi keyfiyyətdə dəyişiklik (məsələn, genetik keyfiyyət, sıxlıq, yetişkənlik, piy qatı, protein, və liflərin möhkəmliyi) və ya kəmiyyət (məsələn, nəsil, çəki, kub metr, lifin uzunluğu və ya diametri və tumurcuqların sayı) gündəlik idarəetmə qaydasında ölçülür və müşahidə olunur.

Bioloji transformasiya aşağıdakı nəticələrə gətirib çıxarır:

(a) (i) Artım vasitəsilə aktivlərin artımına, (ii) nəslin korlanmasına və ya (iii) nəsil artımına; və ya

(b) çay yarpağı, yun və süd kimi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı. Standartda istifadə edilmiş əsas anlayışlar aşağıdakı mənalara ifadə edilir:

Fəal bazar aşağıdakı mövcud olan şərtləri əhatə edir:

- (a) bazarda alınıb-satılan mallar eyni tiplidir;
- (b) hazır alıcı və satıcı tapmaq hər an mümkündür; və
- (c) qiymətlər hamı üçün məlumdur.

Balans dəyəri - balans hesabatında tanınan aktivin məbləğidir.

Ədalətli dəyər - bir-birindən asılı olmayan, yaxşı məlumatlandırılmış və bu cür əməliyyatları həyata keçirməkdə maraqlı olan tərəflər arasında əməliyyatların icrası zamanı aktivlə əvəz edilməsi və ya öhdəliklərin əvəzində ödənilməsi mümkün olan vəsaitlərdir.

Hökumət subsidiyaları - "Hökumət subsidiyalarının uçotu və dövlət yardımı haqqında məlumatın açıqlanması üzrə" 17 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartında göstəriləni kimidir.

Aktivin ədalətli dəyəri onun cari yeri və şəraitinə əsaslanır. Nəticə etibarilə, məsələn, münasib bazarda buynuzlu mal-qaranın qiyməti, bazara daşınma və digər xərclər çıxılmaqla, onun fermadakı ədalətli dəyəridir.

Kooperativ bioloji aktiv və ya kənd təsərrüfatı məhsulunu ancaq və ancaq aşağıda göstərilən şərtlərin mövcud olduğu təqdirdə tanıya bilər:

(a) kooperativ keçmiş hadisələr nəticəsində, aktivə nəzarət edirsə;

(b) aktivlə əlaqədar olan gələcək iqtisadi səmərələrin kooperativə daxil olacağı ehtimaldırsa; və

(c) aktivin ədalətli və ilkin dəyərləri etibarlı olaraq qiymətləndirilə bilərsə.

Kənd təsərrüfatı fəaliyyətində nəzarət, məsələn mal-qaranın hüquqi mülkiyyəti və möhürlənməsi və ya alqısı, doğulması və ya süddən ayrılması zamanı mal-qaranın hər hansı digər şəkildə işarələnməsi ilə sübut edilə bilər. Gələcək səmərə adətən mühüm fiziki əlamətlərə görə qiymətləndirilir.

Bioloji aktiv ilkin tanınmada və hər balans hesabatı tarixində, satışa hazır anda qiymətləndirilmiş dəyər çıxılmaqla, özünün ədalətli dəyərində, 30-cu maddədə təsvir olunmuş və ədalətli dəyərin etibarlı əsasla qiymətləndirilə bilməməsi halları istisna olmaqla, qiymətləndiriləcəkdir

Kooperativin bioloji aktivindən əldə edilmiş kənd təsərrüfatı məhsulu, məhsul yığımında və satışa hazır anda qiymətləndirilmiş dəyər çıxılmaqla özünün ədalətli dəyəri ilə qiymətləndiriləcəkdir. Belə qiymətləndirmə "Ehtiyatlar üzrə" 8 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartı və ya digər tətbiq oluna biləcək Standart tətbiq olunarkən həmin tarixə olan dəyərdir.

Satışa hazır anda qiymətləndirilmiş dəyərə broker və dilerlərin komissiyaları, tənzimləmə agentliklərinə və əmtəə birjalarına olan ödəmələr və transfer vergiləri və rüsumlar daxildir. Satışa hazır anda qiymətləndirilmiş dəyərə nəqliyyat və bazara aktivlərin daşınması ilə əlaqədar xərclər daxil deyildir.

Bioloji aktivin və ya kənd təsərrüfatı məhsullarının ədalətli dəyərinin müəyyən edilməsinə, mühüm əlamətlərə uyğun bioloji aktivlərin və ya kənd təsərrüfatı məhsullarının qruplaşması ilə yardımçı olmaq olar; məsələn, yaş və ya keyfiyyət. Kooperativ bazarda istifadə olunan qiymətin əsasına təsir edən müvafiq əlamətləri seçir.

Kooperativlər bioloji aktivləri və ya kənd təsərrüfatı məhsullarını gələcək tarixlə satmaq üçün müntəzəm müqavilələr bağlayırlar. Müqavilə qiymətləri ədalətli dəyərin müəyyən olunmasında münasib deyildir, çünki alıcı və satıcı sövdələşməyə girərkən

ədalətli dəyər cari bazarı əks etdirir. Nəticə etibarilə, bioloji aktivin və ya kənd təsərrüfatı məhsullarının ədalətli dəyəri müqavilənin mövcudluğuna görə uyğunlaşdırıla bilməz. Bəzi hallarda, bioloji aktivin və ya kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı müqaviləsi, “Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, şərti aktivlər və şərti öhdəliklər üzrə” 10 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartında müəyyən edildiyi kimi, ağır şərtli müqavilə ola bilər. Ağır şərtli müqavilələrə 10 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı tətbiq olunur.

Əgər bioloji aktiv və ya kənd təsərrüfatı üçün fəal bazar mövcuddursa, həmin bazarda qoyulmuş qiymət həmin aktiv üçün ədalətli dəyərin müəyyən edilməsi üçün məqbuldur. Əgər kooperativin müxtəlif fəal bazarlara çıxışı varsa, o zaman kooperativ daha münasibindən istifadə edir.

Əgər fəal bazar mövcud deyilsə, o zaman kooperativ ədalətli dəyərin müəyyən edilməsi üçün, aşağıda göstərilənlərdən birindən və ya bir neçəsindən mümkün olanını istifadə edəcəkdir:

(a) ən son bazar əməliyyatı qiymətindən, o şərtlə ki, əməliyyat və balans hesabatı tarixləri arasında iqtisadiyyatda mühüm dəyişiklik olmamışdır;

(b) fərqlər üzrə düzəliş edilmiş oxşar aktivlər üçün bazar qiymətlərindən; və

(c) mal idxalı üçün qablaşma qutularında əks olunmuş meyvə bağlarının dəyəri, buşel və ya hektar ətin kiloqramında əks olunmuş iri buynuzlu mal-qaranın dəyəri kimi sahələr üzrə formalaşmış ümümməqbul göstəricilər.

Gözlənilən xalis pul vəsaitləri hərəkətinin diskontlaşdırılmış dəyərinin hesablanması məqsədi bioloji aktivin hazırkı yerində və şəraitdə ədalətli dəyərini müəyyən etməkdir. Kooperativ bunu istifadə ediləcək müvafiq diskont dərəcəsini müəyyən etmək və gözlənilən xalis pul vəsaitlərinin hərəkətini təxmin etmək üçün nəzərə alır. Bioloji aktivin hazırkı vəziyyəti kooperativin gələcək fəaliyyəti və əlavə bioloji transformasiyadan, məsələn, gələcək bioloji transformasiya, məhsulun və satışın artımı ilə bağlı alınan dəyerdə istənilən artımı istisna edir.

Kooperativ aktivlərin maliyyələşməsi, vergilər, bioloji aktivlərin məhsul yığımından sonra bərpası üçün hər hansı pul vəsaitlərinin hərəkətini daxil etmir.

Kooperativ pul vəsaitləri hərəkətindəki ehtimal olunan dəyişiklikləri ya gözlənilən pul vəsaitlərinin hərəkətinə və ya diskont dərəcəsinə və yaxud da ikisinin birləşməsinə daxil edir. Diskont dərəcəsini müəyyən edərkən, kooperativ, fərziyyələrin iki dəfə nəzərə alınması və ya heç nəzərə alınmamasından qaçınmaq üçün gözlənilən pul vəsaitlərinin hərəkətinin təxmin edilməsində istifadə etdikləri fərziyyələrə uyğun fərziyyələri istifadə edir.

Xərc bəzi hallarda ədalətli dəyəri təxmin edə bilər, xüsusən də:

(a) ilkin xərclər çəkiləndən sonra bioloji transformasiya baş vermişdiyi halda; və ya

(b) bioloji transformasiyanın qiymətinin təsiri əhəmiyyətli olacağı gözlənilmədikdə.

Bioloji aktivlər bir çox hallarda fiziki cəhətdən yerə bitişikdir (məsələn, plantasiya meşəliyində ağaclar). Burada yerə bitişik olan bioloji aktivlər üçün ayrıca bazar ola bilməz, amma fəal bazar birləşmiş (mürəkkəb) aktivlər, paket halında bioloji aktivlər, xam torpaq və ərazinin abadlaşdırılması üçün mövcud ola bilər. Kooperativ birləşik aktivlərlə bağlı məlumatı bioloji aktivlər üçün ədalətli dəyəri müəyyən etmək üçün istifadə edə bilər. Məsələn, xam torpağın və ərazinin abadlaşdırılmasının ədalətli dəyərini birləşik aktivlərin ədalətli dəyərindən çıxmaqla, bioloji aktivlərin ədalətli dəyərini tapmaq olar.

Bioloji aktivin satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər çıxılmaqla ədalətli dəyər ilə ilkin tanınmasından və satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər

çıxılmaqla ədalətli dəyərdə olan dəyişiklikdən yaranan mənfəət və ya zərər dövr ərzində yaranmış mənfəət və ya zərəre daxil edilməlidir.

Bioloji aktivin ilkin tanınmasında zərər yarana bilər, çünki bioloji aktivin satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər çıxılmaqla ədalətli dəyərin müəyyən edilməsində satış nöqtəsindəki təxmin edilmiş xərclər çıxılmışdır.

Bioloji aktiv üçün ədalətli dəyər etibarlı əsasda qiymətləndirilməyə bilər. Buna baxmayaraq, belə bir güman bioloji aktiv üçün ancaq bazarla müəyyən olunmuş qiymət və dəyərlərin ilkin tanınması və onlar üçün ədalətli dəyərin alternativ təxmininin müəyyən olunması aşkar olaraq etibarlı olmayan zaman təkzib oluna bilər. Belə olan təqdirdə, bu bioloji aktiv hər hansı yığılmış amortizasiya və hər hansı yığılmış qiymətdən düşmə üzrə zərərlər çıxılmaqla öz dəyəri ilə qiymətləndirilməlidir. O zaman ki, belə bir bioloji aktivin ədalətli dəyəri etibarlı əsasla qiymətləndirilə bilər, onda kooperativ onu satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər çıxılmaqla ədalətli dəyərində ölçməlidir. Uzunmüddətli bioloji aktiv satış üçün saxlanılan kimi təsnifat meyarına “Satış üçün nəzərdə tutulmuş uzunmüddətli aktivlər və dayandırılmış əməliyyatlar üzrə” 23 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartına uyğun olaraq cavab verirsə (və ya satış üçün saxlanılan xaricə qrupuna daxil edilmişdirsə), güman etmək olar ki, ədalətli dəyər etibarlı əsasla qiymətləndirilə bilər.

Satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər çıxılmaqla ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirilmiş bioloji aktiv üzrə şərtsiz hökumət subsidiyası, yalnız və yalnız həmin subsidiya alındıqda gəlir kimi tanına bilər.

Əgər satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər çıxılmaqla ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirilmiş bioloji aktiv üzrə hökumət subsidiyası şərtlidirsə, o cümlədən hökumət subsidiyası kooperativin müəyyən olunmuş hər hansı kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə məşğul olmamasını tələb edirsə, həmin subsidiya yalnız və yalnız göstərilən şərtlər ödəndiyi zaman gəlir kimi tanınır.

Əgər subsidiya bioloji aktivin hər hansı yığılmış amortizasiya və hər hansı yığılmış qiymətdən düşmə zərərləri çıxılmaqla ilkin dəyəri ilə qiymətləndirilməsinə aiddirsə (bax 30-cu maddə), o zaman “Hökumət subsidiyalarının uçotu və dövlət yardımı haqqında məlumatın açıqlanması üzrə” 17 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartı tətbiq olunur.

Əgər hökumət qrantı satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyərdən çıxılmış ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirilmiş bioloji aktivə aiddirsə və ya kooperativin müəyyən kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə məşğul olmamasını tələb edirsə, onda bu Standart 17 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartından fərqli tələb irəli sürür. 17 №-li Milli Mühəsibat Uçotu Standartı yalnız subsidiya hər hansı yığılmış amortizasiya və yığılmış qiymətdən düşmə zərərləri çıxılmaqla ilkin dəyəri ilə qiymətləndirilmiş bioloji aktivə aid olarsa tətbiq olunur.

Kooperativ cari müddət ərzində bioloji aktivlərin və kənd təsərrüfatı məhsullarının ilkin tanınmasından və satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər çıxılmaqla ədalətli dəyərdəki dəyişiklikdən əmələ gəlmiş artım və ya zərəri açıqlamalıdır.

Kooperativ, müvafiq olaraq, istehlak olunan və daşıyıcı olan bioloji aktivlər arasında və ya yetişmiş və yetişməmiş bioloji aktivlər arasında fərqlənmələr apararaq, hər bir bioloji aktivlər qrupunun kəmiyyət təsvirinin təmin edilməsində təşviq olunmalıdır. Məsələn, kooperativ qrup üzrə istehlak olunan bioloji aktivin və daşıyıcı olan bioloji aktivin balans dəyərlərini açıqlaya bilər. Kooperativ daha sonra həmin balans dəyərlərini yetişmiş və yetişməmiş aktivlər arasında bölə bilər. Bu fərqlər gələcək nağd pul axınının

vaxtının müəyyən edilməsində faydalı ola bilən məlumat verir. Kooperativ hər hansı belə fərqləndirmə üçün əsası açıqlayır.

İstehlak olunan bioloji aktivlər kənd təsərrüfatı məhsulları kimi yığılacaq və ya bioloji aktiv kimi satılacaq aktivlərdir. İstehlak olunan bioloji aktivlərə misal kimi, emal üçün nəzərdə tutulmuş mal qara, satış üçün olan mal qara, yetişdirmə kooperativdəki balıq, qarğıdalı və buğda kimi məhsul, və odun üçün becərilmiş ağaclar göstərilə bilər. Daşıyıcı bioloji aktivlərə misal kimi, süd istehsal edən mal qara, üzüm tənəkləri, meyvə ağacları, ağacın özü qalmaqla ondan oduncağın hazırlanması göstərilə bilər. Daşıyıcı bioloji aktivlər kənd təsərrüfatı məhsulları deyildir, lakin onlar yenidən bərpa olunandılar.

Maliyyə hesabatları ilə birgə hər hansı başqa bir yerdə dərc olunmayıbsa, kooperativ aşağıdakı məlumatları açıqlamalıdır:

- (a) hər bir bioloji aktiv qrupunu əhatə edən fəaliyyətinin növünü; və
- (b) aşağıdakılar üzrə fiziki kəmiyyətlərinin qeyri-maliyyə ölçüsü və ya qiyməti:
 - (i) müddətin sonunda kooperativin bioloji aktivlərinin hər bir qrupu; və
 - (ii) müddət ərzində kənd təsərrüfatı məhsulu.

Kooperativ məhsul yığımı anındakı kənd təsərrüfatı məhsullarının hər bir qrupunun və bioloji aktivlərin hər bir qrupunun ədalətli dəyərinin müəyyən olunmasında tətbiq olunan metodları və mühüm fərziyyələri açıqlayacaqdır.

Kooperativ məhsul yığımı anında müəyyən edilmiş və müddət ərzində yığılmış kənd təsərrüfatı məhsullarının satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyəri çıxılmaqla ədalətli dəyərini açıqlayacaqdır.

Kooperativ açıqlayacaqdır: (a) başlığı məhdudlaşdırılmış bioloji aktivlərin mövcud və balans dəyərləri və borc qarşılığında zəmanət kimi girov qoyulmuş bioloji aktivlərin balans dəyərləri; (b) bioloji aktivlərin inkişafı və alınması üçün öhdəliklərin məbləği; və (c) kənd təsərrüfatı fəaliyyətinə aid olan maliyyə riskləri üzrə strategiyaları.

Cari müddətin əvvəli və sonu arasında bioloji aktivlərin balans dəyərləri dəyişikliklərinin uyğunlaşdırılması üzrə hesabatını kooperativ təqdim edəcəkdir. Uyğunlaşdırmaya daxil olacaqdır:

- (a) satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər çıxılmaqla ədalətli dəyərdəki dəyişikliklərdən yaranmış artım və zərər;
- (b) satınalmalara görə artım;
- (c) 23 №-li MMUS-a müvafiq olan satışlara görə azalma və satış üçün nəzərdə tutulmuş kimi təsnifləşdirilmiş bioloji aktivlər (və ya satış üçün nəzərdə tutulmuş kimi təsnifləşdirilmiş xaric olunan qrupa daxil edilmiş);
- (ç) məhsul yığımına görə azalmalar;
- (d) biznes əməliyyatlarından əmələ gələn artımlar; (e) maliyyə hesabatlarını digər təqdimat valyutasına və xarici əməliyyatı hesabat verən kooperativin təqdimat valyutasına çevirərkən əmələ gələn xalis mübadilə məzənnəsi fərqləri; və
- (ə) digər dəyişikliklər.

Bioloji aktivin satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər çıxılmaqla ədalətli dəyəri bazardakı fiziki və qiymət dəyişikliklərinə görə dəyişə bilər. Belə hallarda kooperativin, qrup üzrə və ya digər şəkildə, mənfəət və zərəre daxil edilmiş, fiziki və qiymət dəyişikliyinə məruz qalmış satışa hazır anda qiymətləndirilmiş ilkin dəyər çıxılmaqla ədalətli dəyərin məbləğini açıqlaması təşviq edilir.

Kənd təsərrüfatı fəaliyyəti tez-tez iqlim, xəstəlik və digər təbii risklərə məruz qalır. Əhəmiyyətli gəlir və ya xərc maddəsinə səbəb olacaq hadisə baş verərsə, "Maliyyə

hesabatlarının təqdimatı üzrə” 1 №-li MMUS-a uyğun olaraq həmin maddənin xüsusiyyəti və məbləği açıqlanır. Yoluxucu xəstəlik, subasma, şiddətli quraqlıq və ya saxta və həşəratların gəlişi kimi hadisələri belə bir hadisəyə misal kimi göstərmək olar.

Müddətin sonunda kooperativ bioloji aktivlərin dəyərini hər hansı yığılmış amortizasiya və hər hansı qiymətdən düşmə zərərləri çıxılmaqla etibarlı olaraq qiymətləndirirsə, o zaman kooperativ belə bioloji aktivlər üçün aşağıdakıları açıqlamalıdır:

(a) bioloji aktivlərin təsvirini;

(b) ədalətli dəyərin etibarlı qiymətləndirilə bilinməməsinin izahını;

(c) əgər mümkündürsə, ədalətli dəyərin daha çox güman oluna bilinən təxminlər cərgəsini; (ç) istifadə olunmuş amortizasiya metodunu;

(d) faydalı istifadə müddəti və ya istifadə olunmuş amortizasiya dərəcələrini; və

(e) müddətin əvvəli və sonunda ümumi balans dəyəri və yığılmış amortizasiyanı (yığılmış qiymətdən düşmə zərərlərinin cəmi).

Əgər cari müddət ərzində kooperativ bioloji aktivlərin dəyərini hər hansı yığılmış amortizasiya və hər hansı qiymətdən düşmə zərərlərini çıxmaqla etibarlı olaraq qiymətləndirirsə, o zaman kooperativ bu bioloji aktivlərin xaric olması nəticəsində yaranan hər hansı mənfəət və zərəri açıqlamalı və Standartın 48-ci maddəsinin tələb etdiyi uyğunlaşdırılma belə bir bioloji aktivlərə aidiyyəti olan məbləğləri ayrıca olaraq göstərməlidir. Əlavə olaraq, uyğunlaşdırma bu bioloji aktivlərə aid olan mənfəət və zərər hesabatına daxil edilən aşağıdakı məbləğləri daxil edilməlidir:

(a) qiymətdən düşmə zərərləri;

(b) qiymətdən düşmə zərərlərinin ləğv olunması; və

(c) amortizasiya.

Cari müddət ərzində kooperativ bioloji aktivlərin dəyərini hər hansı yığılmış amortizasiya və hər hansı qiymətdən düşmə zərərlərini çıxmaqla etibarlı olaraq qiymətləndirirsə, o zaman kooperativ belə bioloji aktivlər üçün aşağıdakıları açıqlamalıdır:

(a) bioloji aktivlərin təsvirini;

(b) ədalətli dəyərin etibarlı qiymətləndirilə bilməsinin izahını; və

(c) dəyişikliyən təsirini.

Kooperativ kənd təsərrüfatı fəaliyyəti üzrə aşağıdakıları açıqlamalıdır:

(a) maliyyə hesabatlarında tanınmış hökumət subsidiyalarının xüsusiyyəti və miqyası;

(b) hökumət subsidiyaları üzrə yerinə yetirilməmiş şərtlər və gözlənilməz hallar; və

(c) hökumət subsidiyalarının səviyyəsində gözlənilən mühüm azalmalar.

8. Kənd təsərrüfatı kooperativlərində auditin aparılmasının xüsusiyyətləri

Auditorlar Palatası Şurasının 2012-ci il 18 dekabr tarixli 238/5 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş. "Kənd təsərrüfat müəssisələrində audit aparılmasına dair proqram" a müvafiq olaraq aparılmalıdır.

Kənd təsərrüfatı kooperativlərinin hüquqi əsasları və nizamnamə kapitalının formalaşması

Audit zamanı kənd təsərrüfatı kooperativlərinin yaradılması şərtləri, nizamnamədə göstərilmiş fəaliyyət növləri, nizamnamə kapitalının məbləği, idarəetmə orqanlarının tərkibi və səlahiyyətləri, qərarların qəbul edilməsi haqqında məlumatlar və təşkilatın

ləğvi şərtləri öyrənilməlidir. Kənd təsərrüfatı kooperativlərinin hüquqi əsasları, hansı təşkilati-hüquqi formada yaradılması, iştirakçıları, nizamnaməsi, nizamnamə kapitalı, mənfəətin bölüşdürülməsi, idarəetmə, onların yenidən təşkili və ləğvi, nizamnamə kapitalındakı payın keçməsi, iştirakçının əmlakındakı payına tutmanın yönəldilməsi, iştirakçının təşkilatdan çıxması və çıxarkən hesablaşmalar Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə əsasən və kənd təsərrüfatı kooperativlərinin nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

Kənd təsərrüfatı kooperativlərinin Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 130.1-ci və 130.3-cü maddələrinə uyğun olaraq dövlət reyestrində qeydə alınması (qeydə alınma tarixi, dövlət şəhadətnaməsinin nömrəsi) auditor tərəfindən müvafiq sənədlər əsasında yoxlanılmalıdır. Nizamnamə kapitalının formalaşdırılmasının auditori zamanı Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş şərtlərə riayət edilib-edilmədiyi müəyyənəndirilməlidir.

Maddi dəyərlilər və qeyri-maddi aktivlərlə nizamnamə fondunun formalaşdığı hallarda bu əməliyyatların düzgünlüyünə əmin olmaq məqsədilə müvafiq bölmələrin auditori zamanı tətbiq edilmiş audit prosedurlarının nəticələrindən istifadə edilməlidir. Nizamnamə kapitalının həcmnin artması və ya azalması şərtləri təhlil edilməlidir. Bunun üçün kənd təsərrüfatı kooperativlərinin üzvlərinin ümumi yığıncağının qərarı (əmr) tələb edilməli, artma və ya azalma şərtlərinin qanuna müvafiq olduğu qiymətləndirilməlidir. Nəzərə alınmalıdır ki, kənd təsərrüfatı kooperativlərinin nizamnamə kapitalı onun tam ödənilməsindən sonra Mülki Məcəllədə və kənd təsərrüfatı kooperativlərinin nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş qaydada kənd təsərrüfatı kooperativlərinin əmlakı hesabına iştirakçıların nizamnamə kapitalındakı mayalarının dəyərində mütənasib şəkildə artırılması və (və ya) iştirakçılar tərəfindən əlavə mayaların qoyulması vasitəsilə və (və ya) təşkilata qəbul edilən yeni iştirakçıların mayaları hesabına artırıla bilər.

Kənd təsərrüfatı kooperativlərinin nizamnamə kapitalının kənd təsərrüfatı kooperativlərinin əmlakı hesabına artırılması kooperativlərin nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş qaydada ümumi yığıncağın və ya üzvlərinin qərarı ilə həyata keçirilir. Belə qərar yalnız kənd təsərrüfatı kooperativlərinin ötən il üçün mühasibat hesabatının göstəriciləri əsasında qəbul edilə bilər. Nizamnamə kapitalının kənd təsərrüfatı kooperativlərinin əmlakı hesabına artırılan miqdarı onun xalis aktivlərinin dəyəri, nizamnamə kapitalının miqdarı və ehtiyat fondu arasındakı fərqi keçməməlidir. Kənd təsərrüfatı kooperativlərinin nizamnamə kapitalı bu cür artırıldıqda, iştirakçıların sərmayələrinin məbləği dəyişmədən bütün iştirakçıların sərmayələrinin nominal dəyəri proporsional surətdə artır.

Kənd təsərrüfat kooperativlərinin nizamnamə kapitalının azaldılması bütün iştirakçıların mayalarının nominal dəyərinin azaldılması yolu ilə həyata keçirilməsi nəzərə alınmalıdır. İştirakçıların mayalarının nominal dəyərinin azaldılması yolu ilə nizamnamə kapitalının azaldılması bütün iştirakçıların mayalarının nisbəti saxlanılmaqla həyata keçirilir. Nizamnamə kapitalının azaldılması haqqında qərar qəbul edildikdən sonra nizamnamədə və müəyyən edilmiş müddətdə cəmiyyət özünün bütün kreditörünə bu barədə yazılı məlumat göndərməli və məlumat alındığı gündən bir ay müddətində kənd təsərrüfat kooperativlərinin kreditörünün kooperativlərin müvafiq öhdəliklərinin vaxtından əvvəl yerinə yetirilməsini və ya xitamını, çəkdikləri zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb etmək hüququ vardır. Ona görə də nizamnamə kapitalının azaldılması hallarında kreditörlərə bildirişlərin göndərilib-göndərilmədiyi müəyyən edilməli, onların tələbləri öyrənilməli, tələblərin nə dərəcədə ödənilmədiyi təhlil edilməlidir.

Audit zamanı auditor kənd təsərrüfat kooperativlərinin ümumi yığıncağının protokollarından və qərarlarından çıxarışlarla tanış olmalı, müvafiq bölmələrin auditi zamanı bu qərarların icrası vəziyyətini araşdırmalıdır. Nizamnamədə və ya nizamnamə kapitalında qeydə alınmış faktın yuxarıda göstərilən hər bir sonrakı faktik dəyişiklikləri olarsa, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 130.4-cü maddəsinə uyğun olaraq, faktiki dəyişikliyin hüquqi şəxslərin dövlət reyestrində qeydə alınmaq üçün təqdim edilməsini auditor yoxlamalıdır. Nizamnamədə və nizamnamə kapitalında dəyişikliklər yalnız hüquqi şəxslərin reyestrində qeydə alındığı andan hüquqi qüvvəyə minir.

Auditor keçən ilin auditi zamanı aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqlarla tanış olmalı, auditin əhatə etdiyi dövrdə həmin nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılıb-qaldırılmadığına xüsusi diqqət yetirməli, eyni zamanda, aşkar edilmiş əlavə nöqsan və çatışmazlıqları aktda (hesabatda) əks etdirməli və rəhbərliyə ünvanlanan məktuba daxil etməlidir.

Auditor kooperativin kənd təsərrüfatı fəaliyyəti üzrə aşağıdakı açıqlamalarını diqqətlə araşdırmalı və öz hesabatına daxil etməlidir:

- (a) maliyyə hesabatlarında tanınmış hökumət subsidiyalarının xüsusiyyəti və miqyası;
- (b) hökumət subsidiyaları üzrə yerinə yetirilməmiş şərtlər və gözlənilməz hallar; və
- (c) hökumət subsidiyalarının səviyyəsində gözlənilən mühüm azalmalar.

Maliyyə-mühasibat hesabatları və mühasibat uçotu

Kənd təsərrüfat kooperativlərinin hesabatlılığın və mühasibat uçotunun 29 iyun 2004-cü il tarixili №-IIQ sayılı «Mühasibat uçotu haqqında» Qanuna və Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin təsdiq edilmiş 28 sayılı Standarta müvafiq olaraq aparılması yoxlanmalıdır.

Qanunvericiliyə uyğun olaraq, mühasibat balansı, mənfəətin və zərərin hesabatı, auditlə əhatə edilən dövrün sonuna aktivlərin, passivlərin, gəlirlərin, xərclərin, hesabların qalığını əks etdirən dövriyyə cədvəli alınmalıdır.

Mühasibat balansının, mənfəətin və zərərin hesabatının dövriyyə cədvəlinə əsasən düzgün doldurulduğuna əmin olduqdan sonra məbləğlərin riyazi düzgünlüyü yoxlanılmalı və baş kitabın məlumatları ilə üzləşdirilməlidir. Bütün sintetik hesabların dövriyyə cədvəlinə daxil edildiyi və mövcud qanunvericiliyə uyğunluğu yoxlanılmalıdır.

Dövriyyə cədvəlinə əsasən hər bir audit bölməsi üzrə yoxlanılacaq dövriyyə və qalıqlar bölmələr üzrə qruplaşdırılmalı, daha çox maddi əhəmiyyətli (maliyyə (mühasibat) hesabatlarına əhəmiyyətli təsir etmək ehtimalı olan) məbləğlər müəyyənləşdirilməlidir.

Dövriyyə cədvəlində əhəmiyyətli olmayan (maliyyə (mühasibat) hesabatlarına əhəmiyyətli təsir etmək ehtimalı olmayan) məbləğlər maddi əhəmiyyət kəsb etməyən göstəricilər kimi qiymətləndirilməlidir.

Xarici valyutada əks etdirilən aktivlərin və passivlərin qalıqlarının Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının hesabat dövrünün sonuna olan rəsmi məzənnəsinə uyğun şəkildə düzgün qiymətləndirilərək hesabatlarda əks etdirildiyi yoxlanılmalıdır.

Keçən ilin hesabatları ilə bu ilin hesabatları müqayisə edilməli, hesabatlarda eyni tarixə (ilin sonuna və növbəti ilin əvvəlinə) balans hesabları üzrə göstəricilərin eyniliyi yoxlanılmalıdır. Ciddi kənarlaşmalar aşkar edilərsə, səbəbləri aydınlaşdırılmalıdır.

Bütün bölmələr üzrə audit yekunlaşdırıldıqdan sonra audit prosedurları nəticəsində əldə edilmiş məlumatlar və lazımi düzəlişlər yekun dövriyyə cədvəlinə daxil edilməlidir.

Audit zamanı tətbiq edilmiş audit prosedurları nəticəsində rəy vermək üçün kifayət qədər auditor sübutlarının toplanması mümkün olmadıqda və ya aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqlara düzəlişlərin edilməsi mümkün olmadıqda, bu məqamların maliyyə (mühasibat) hesabatlarına nə dərəcədə maddi əhəmiyyətli təsir göstərdiyi müəyyənləşdirilməli və bu barədə fikirlər auditor rəyində ifadə edilməlidir.

Auditor keçən ilin auditı zamanı aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqlarla tanış olmalı, auditin əhatə etdiyi dövrdə həmin nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılıb-qaldırılmadığına xüsusi diqqət yetirməli, eyni zamanda, aşkar edilmiş əlavə nöqsan və çatışmazlıqları aktda (hesabatda) əks etdirməli və rəhbərliyə ünvanlanan məktuba daxil etməlidir.

Vergilər ilə əlaqədar əməliyyatların auditı zamanı nəzərə alınmalı məsələlər

Kooperativlərdə audit aparılarkən Vergi Məcəlləsində olan aşağıdakı maddələrin nəzərə alınması zəruridir:

13.2.60. kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı – sənaye üsulu (o cümlədən xüsusi broyler təsərrüfatları, avtomatlaşdırılmış tövlə sistemləri və sair) da daxil olmaqla, heyvanların və quşların yetişdirilməsi, bəslənməsi, diri şəkildə olarkən onlardan məhsulların (ilkin formada, yarımfabrikat kimi istifadə olunaraq yeni məhsula çevrilmədən, kimyəvi tərkibi dəyişdirilmədən, konservləşdirilmədən) əldə edilməsi, bitkiçilik məhsullarının becərilməsi;

13.2.61. kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı – bu Məcəllənin məqsədləri üçün aşağıdakı tələblər çərçivəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının təqdim edilməsi:

13.2.61.1. istehsal olunan (o cümlədən sənaye üsulu ilə, xüsusi broyler təsərrüfatlarında, avtomatlaşdırılmış tövlə sistemlərində və digər yerlərdə) canlılar diri şəkildə, habelə onlardan diri şəkildə olarkən əldə edilmiş məhsullar ilkin formada, heç bir kimyəvi təsirə məruz qalmadan təqdim edilməlidir;

13.2.61.2. bitkiçilik məhsulları və digər kənd təsərrüfatı məhsulları təqdim edilərkən təbiətdə olduğu ilkin formasını saxlamalı, kimyəvi tərkibi dəyişdirilməməli, konservləşdirilməməlidir;

Maddə 102. Gəlir vergisindən azadolmalar və güzəştlər

102.1. Fiziki şəxslərin aşağıdakı gəlirləri gəlir vergisindən azaddır:

102.1.11. bilavasitə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalından alınan gəlirlər;

IX fəsil. Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi

Maddə 106. Azadolmalar və güzəştlər

106.1. Vergidən azaddır:

106.1.14. kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan (o cümlədən, sənaye üsulu ilə) hüquqi şəxslərin bu fəaliyyətdən əldə etdikləri gəlirləri - 2014-cü il yanvarın 1-dən 5 il müddətinə;

Maddə 153. Əlavə dəyər vergisi anlayışı

153. Əlavə dəyər vergisi (bundan sonra ƏDV) vergi tutulan dövriyyədən hesablanan verginin məbləği ilə bu Məcəllənin müddəalarına uyğun olaraq verilən elektron vergi hesab-fakturalara və ya idxalda ƏDV-nin ödənildiyini göstərən sənədlərə müvafiq surətdə əvəzləşdirilməli olan verginin məbləği arasındakı fərkdir. Azərbaycan

Respublikası ərazisində istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının pərakəndə satışı zamanı əlavə dəyər vergisi ticarət əlavəsindən hesablanan verginin məbləğidir.

Maddə 159. Vergitutma obyektı

159.1. Malların təqdim edilməsi, işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi, Azərbaycan Respublikası ərazisində istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının pərakəndə satışı zamanı tətbiq edilən ticarət əlavəsi və vergi tutulan idxal vergitutma obyektidir.

Maddə 164. Vergi ödəməkdən azad edilmə

164.1. Malların ixracından başqa, malların təqdim edilməsinin, işlər görülməsinin və xidmətlər göstərilməsinin aşağıdakı növlərindən, habelə idxalın aşağıdakı növlərindən ƏDV tutulmur:

164.1.18. kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları (o cümlədən, sənaye üsulu ilə) tərəfindən özlərinin istehsal etdikləri kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı üzrə dövriyyələr - 2014-cü il yanvarın 1-dən 5 il müddətinə;

164.1.33. kənd təsərrüfatı heyvanlarının və quşların profilaktikası, diaqnostikası və müalicəsi üçün istifadə olunan baytarlıq preparatlarının idxalı;

164.1.34. bilavasitə kənd təsərrüfatı təyinatlı suvarma və digər qurğuların, maşınların, avadanlıqların və texnikaların idxalı və satışı;

Maddə 174. Vergi tutulan dövriyyədən büdcəyə ödənilməli olan ƏDV

174.3. Azərbaycan Respublikası ərazisində istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının pərakəndə satışı zamanı tətbiq olunmuş ticarət əlavəsindən ƏDV hesablayan pərakəndə ticarət fəaliyyəti ilə məşğul olan vergi ödəyiciləri həmin malların uçotunu ayrıca aparır. Belə uçot aparılmadıqda, bu Məcəllənin digər maddələrində göstərilən müddəalardan asılı olmayaraq həmin malların pərakəndə satışı zamanı ƏDV ümumi dövriyyədən hesablanır.

199.9. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan (o cümlədən, sənaye üsulu ilə) hüquqi və fiziki şəxslər həmin fəaliyyət prosesində istifadə olunan əmlaka görə 2014-cü il yanvarın 1-dən 5 il müddətinə əmlak vergisini ödəməkdən azaddırlar.

XIV fəsil. Torpaq vergisi

Maddə 206. Vergi dərəcələri

206.1. Bu Məcəllənin 206.1-1-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, kənd təsərrüfatı torpaqları üzrə torpaq vergisinin dərəcəsi torpaq sahəsinin hər 100 kvadratmetrinə görə 2 manat müəyyən edilir.

206.1-1. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının verdiyi arayışa əsasən, təyinatı üzrə istifadə edilən və ya irriqasiya, meliorasiya və digər aqrotexniki səbəblərdən təyinatı üzrə istifadə edilməsi mümkün olmayan kənd təsərrüfatı torpaqları üzrə torpaq vergisinin dərəcəsi 1 şərti bal üçün 0,06 manat müəyyən edilir. Təyinatı üzrə istifadə edilən və ya təyinatı üzrə istifadə edilməsi mümkün olmayan kənd təsərrüfatı torpaqları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilən qayda və meyarlar əsasında müəyyən edilir.

206.2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən kadastr qiymət rayonları və ora daxil olan inzibati rayonlar üzrə kənd təsərrüfatı torpaqlarının təyinatı, coğrafi yerləşməsi və keyfiyyəti nəzərə alınmaqla, şərti balları müəyyənləşdirilir.

219.7. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları (o cümlədən, sənaye üsulu ilə) tərəfindən özlərinin istehsal etdikləri kənd təsərrüfatı məhsullarının satışından əldə edilmiş hasilatın həcmi 2014-cü il yanvarın 1-dən 5 il müddətinə sadələşdirilmiş verginin vergitutma obyektinə daxil edilmir.

Vergi Məcəllənin 218.4.5-ci maddəsində göstərilən şəxslər üçün sadələşdirilmiş vergi bu Məcəllənin 206.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş torpaq sahələrinin hər kvadratmetri üçün 0,5 manat olmaqla, bu maddə ilə müəyyən edilmiş qaydada hesablanır. Kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlara görə sadələşdirilmiş vergi hesablanarkən bu maddə ilə müəyyən olunmuş torpaq sahəsinin yerləşdiyi ərazi üzrə zona əmsalları tətbiq olunmur.

Vergi Məcəllənin 218.4.5-ci maddəsində göstərilən şəxslər üçün kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlar üzrə sadələşdirilmiş vergi bu Məcəllənin 206.1-1-ci maddəsinə uyğun olaraq hesablanmış torpaq vergisinin 2 misli məbləğində hesablanır.

Digər hesablaşma əməliyyatlarının auditi

Audit zamanı daha çox əhəmiyyətli sayılan əmlak və şəxsi sığorta əməliyyatları üzrə bağlanmış müqavilələrin şərtləri seçmə yolu ilə öyrənilməli, sığorta hadisələri üzrə itkilərin və sığorta ödənişlərinin mühasibat uçotunda düzgün əks etdirildiyi yoxlanılmalıdır. Xərclərin tərkibində olan sığorta ödənişlərinin məbləği bu prosedurların nəticələri ilə tutuşdurulmalıdır.

İşçi heyəti ilə və icra sənədləri üzrə əmək və əmək haqqı üzrə hesablaşmaların auditi zamanı yerinə yetirilmiş prosedurların nəticələrindən aparılmış hesablaşmaların yoxlanılmasında istifadə edilməli, bu hesablaşmaların düzgün aparıldığı yoxlanılmalıdır.

Mövcud olduğu hallarda birgə fəaliyyət barədə bağlanmış müqavilələrin şərtləri öyrənilməli, iştirakçılar tərəfindən bu fəaliyyətə qoyulmuş əmlakın və ya verilmiş vəsaitin müqavilə şərtlərinə uyğun olduğu və hesabatlarda düzgün əks etdirildiyi yoxlanılmalı və birgə fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilmiş mənfəətin və ya zərərin hesabatlarda necə əks etdirildiyi yoxlanılmalı və onların maliyyə hesabatlarında düzgün əks etdirilib-etdirilmədiyini müəyyənləşdirilməlidir.

Kreditlər və borclar üzrə əməliyyatların auditi

Audit zamanı alınmış kreditlərin və borcların analitik və sintetik uçotunun ilkin mühasibat registrlərində düzgün əks etdirildiyi yoxlanılmalı, kredit və borc müqavilələrinin şərtləri öyrənilməli, onların qaytarılması vaxtının uzadılması və ya vaxtı ötmüş kimi qiymətləndirilməsi şərtlərinə diqqət yetirilməlidir.

Faizlərin hesablanmasının və hesabatlarda əks etdirilməsinin düzgünlüyü yoxlanılmalıdır.

Xarici valyutada alınmış borc və kreditlərə məzənnə fərqlərinin və qalıqın hesabatda düzgün əks etdirildiyi yoxlanılmalıdır.

Kredit və borclar üzrə qalıqların audit dövrünün sonuna hesabatlarda düzgün əks etdirildiyinə əmin olmaq məqsədilə bu məbləğin arayış ilə təsdiq edilməsi digər tərəfdən tələb edilməlidir.

Məqsədli maliyyələşmələr və daxilolmalar üzrə vəsaitlərin hesabatlarda düzgün əks etdirildiyi, bu növ maliyyələşmələrdən məqsədyönlü və təyinatı üzrə istifadə edildiyi və düzgünlüyü yoxlanılmalıdır.

Keçən ilin auditi zamanı aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqlarla auditor tanış olmalı, auditin əhatə etdiyi dövrdə həmin nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılıb-qaldırılmadığına xüsusi diqqət yetirməli, eyni zamanda, aşkar edilmiş əlavə nöqsan və çatışmazlıqları aktda (hesabatda) əks etdirməli və rəhbərliyə ünvanlanan məktuba daxil etməli, alınmış kredit və borc ödənilmədən növbəti kreditin alınması hallarının olub-olmamasına diqqət yetirilməlidir.

Digər məsələlər

Təşkilatın kassa əməliyyatlarının, bank əməliyyatlarının, xarici valyutada aparılan bank əməliyyatları, bankda olan xüsusi hesablarının, digər pul vəsaitlərinin, pul sənədlərinin, hesablaşma və kredit əməliyyatlarının, malsatan və podratçı təşkilatlarla, alıcı və sifarişçilərlə, təhtəlhəsab şəxslərlə hesablaşmalarının auditi, aktivlərin, qeyri-maddi aktivlərin, ehtiyatların, digər əməliyyatların auditi, əmək qanunvericiliyinə əməl edilməsi və əmək haqqı üzrə hesablaşmalar, istehsal xərclərinin auditi, kapital qoyuluşları və uzunmüddətli investisiyalar, malların satışı, mənfəət (zərər), fondlar və ehtiyatlar, maliyyə vəziyyətinin təhlili, auditin nəticəsi üzrə verilən təkliflər Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası Şurasının müvafiq qərarları ilə təsdiq edilmiş sahəvi audit proqramlarına və digər normativ sənədlərə müvafiq olaraq aparılmalıdır.

TƏLİMATI TƏRTİB ETDİ:

**Nəcəf TALİBOV - Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası sədrinin
elmi-metodik məsələlər üzrə müşaviri**

RƏYÇİLƏR:

Namiq ABBASLI - Palatanın Şurası yanında Beynəlxalq standartlar və metodiki təminat komitəsinin sədri, “ANR Audit” MMC-nin direktoru

Zamin HÜSEYNOV – Palatanın Şurası yanında Milli auditə dəstək və məcburi audit üzrə komitənin sədri, “MAK Azərbaycan LTD” MMC-nin direktoru